

John Stuart Mill'de Kadının Toplumsal Konumu

Women's Social Status in John Stuart Mill

BEKİR GEÇİT

Abstract: The problem of women's role in society is their oppression and coming second in society, which occurs according to the sex discrimination. "Feminism" comes the first among the ideologies fighting against sex discrimination and producing ideas to remove the problem. Liberalist and socialist philosophers have also paid effort to make the status of women better in society together with feminism. John Stuart Mill thinks that the principal organizing the relationships between the men and women and legally making the women dependent on men is a wrong one. This principle is also one of the biggest obstacles in front of developing humanity. So, instead of this principle, a perfect principle that makes the men and women equal, neither giving men nor women the right to discriminate or use power upon the other and making neither of them feel deprived should be adopted.

Keywords: Woman, society, equality, cohabitation, right.

Giriş

Eski Ahit'te, Tanrı'nın, Adem'in kaburga kemiğinden kadını yarattığı söylenir. Bundan dolayı Adem ya da erkekler annesinden ve babasından daha çok eşlerine bağlanacağı da ifade edilir. Kadın nasıl var olmuştur? Erkeklerden farkı nedir? İlk sorunun yanıtı, insanların nasıl var olduğunun cevabını bilmeyi gerektirecek kadar derin ve geniş bir araştırma konusudur. İkinci soruya verilebilecek cevaplardan ilk akla gelen ise, kadınların cinsiyet bakımından erkeklerden farklı olduğudur. İşte asıl mesele bu farklılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Kadının toplumdaki yeri problemi de, cinsiyet ayrımına bağlı olarak ortaya çıkan kadınların ezilmesi ve ikincileştirilmesi sorunudur. Cinsiyet ayrımına karşı mücadele veren ve bu problemin giderilmesine yönelik düşünce üreten ideolojilerin başında “feminizm” gelir. Feminizm, “kadınların erkeklere göre dezavantajlı, [...] ikincil bir konumda olduğu, ezildiği [ve] sömürüldüğü noktasından hareket eder” (Çakır, 2010: 415). Feminizm ile birlikte kadınların toplumdaki durumlarının iyileştirmesine yönelik liberal ve sosyalist düşünürler de çaba göstermişlerdir. Sözgelimi, Charles Fourier ve Karl Marx gibi düşünürler “herhangi bir toplumda kadınların durumu o toplumundaki uygarlaşmanın ya da insanileşmenin ölçüsü olarak alınabilir” demişlerdir (Mitchell, 1998: 23). Juliet Mitchell, belirli toplumlarda üst sınıfta yer alan seçkin kadınlar topluluğuna rastlamanın mümkün olduğunu, ancak kadınların durumunu insanlığın gelişiminin ölçüsü olarak aldığımızda, söz konusu olan böyle bir seçkin sınıf olmadığını, genel olarak toplumdaki kadınların durumunun ölçü olarak alınabileceğini belirtmiştir. Mitchell, kadın ve erkeği, insan olarak bir elmanın iki yarısı gibi düşünür. Ona göre, bunlardan birinin zarar görmesi insanlığın zarar görmesi anlamını taşır (1998: 23).

Toplumunu oluşturan bireyler arasında kişisel yetenek ve beceriler konusunda bazı farklılıklar vardır. Bireylerin kişisel beceri ve yeteneklerinden dolayı toplumda daha iyi denilebilecek bir konuma sahip olmalarından daha doğal bir şey olamaz. Ancak kadınların toplumdaki yeri sorunu, kişisel yetenek ve beceriler sonucunda ortaya çıkan bir sorun olarak görülmemektedir. Bu sorun, daha çok doğuştan sahip olunan biyolojik durumdan dolayı cinslerden birinin ayrıcalıklı ve diğerinin ikincil duruma düşürülmesi sonucu ortaya çıkan bir sorun olarak düşünülmektedir. Mitchell, demokratik ülkelerin öncelikli hedeflerden birinin, vatandaşları ara-

sında eşitlik sağlamak olduğunu, ancak hiçbir demokratik ülkede kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olamadığını belirtir (Mitchell, 1998: 25). Bir başka düşünür Kymlicka'da, "bu yüzyıla dek siyasi yelpazenin hemen her noktasındaki çoğu erkek kuramcı, kadınların aileyle sınırlanmasının ve aile içinde 'yasal ve geleneksel olarak kocalarına bağlı olmalarının', 'doğal bir yasa' ya dayandığını" savunduklarını belirtir (Kymlicka, 2006: 522). Demokrasi ve feminizm, bireylerin eşitliği ve keyfi iktidara karşı mücadele konusunda ortak özelliklere ve söylemlere sahip anlayışlardır. Ancak, bu anlayışlar birbirlerine koşut biçimde gelişme göstermemişlerdir. Eşitlik idealinin bu iki anlayışı birleştirdiği düşünülse de aralarında önemli farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Antik Yunanlılar, demokrasilerinde kadınlara ve kölelere oy hakkı tanımıyorlardı. Aynı şekilde, "ilk liberaller herkesin oy kullanmak isteyebileceği konusuna hiç girmeden insanların eşit olduğundan söz edebiliyorlardı. Eşitlik ve demokrasi arasındaki ilişkinin kendisi yeni bir olgudur, kaçınılmaz bir şekilde feminizm ile demokrasi arasındaki ilişki de öyle" (Philips, 2012: 13).

Kadının toplumdaki yeri problemi konusunda Vincent, asıl sorunun "kadınların doğasının biyolojik olarak mı belirlendiği yoksa sosyal olarak mı inşa edildiği" sorunu olduğunu düşünür (Vincent, 2006: 300). Ona göre, "bu soruya verilen alışılmış karşılık, cinsiyetin sosyal olarak inşa edilmiş akıllıca bir düzenleme" olduğudur (Vincent, 2006: 300). Dolayısıyla toplum, kadınları, onların doğalarıyla hiçbir ilişkisi olmayan önceden belirlenmiş rollere uygun olarak yetiştirmektedir. Kadının toplumdaki konumunun psikolojik alt yapısını erkekler belirlemiştir. Kadınların toplumda ikincil duruma düşürülmesinin temelinde, kadınların doğaları değil, toplumun önceden onlara biçtiği roller vardır.

Kadının toplumdaki yeri problemi konusunda Mary Wollstonecraft, çoğu kadının erkekler tarafından esir edilerek zulme uğradıklarını söyler (Wollstonecraft, 2012: 86). O, öncelikli olarak "kadınların seksüel varlıklar değil, insanlar olarak tanımlanması gerektiği" konusuna dikkat çeker (Vincent, 2006: 301). İnsan olmanın ayırt edici özelliği, akıllı bir varlık olmasıdır. Bu, aynı zamanda insanların hayvanlardan daha üstün olmasının temel dayanağıdır. Bilgi edinmenin, erdemli olmanın, toplumsal gelişmenin ve hakikati ayırt etmenin en asli gücü akıldır. Wolstonecraft'a göre, "doğamızın kusursuzluğu ve mutluluk yeteneğimiz, akıl derecesine göre

hesaplanmalıdır. Bu nedenle, bir kadının birinci görevi, akıl yürütmektir” (Vincent, 2006: 301). Toplumda kadına biçilen bir rol var ise, bu, onun biyolojik özelliğine göre değil, zihinsel gücüne bağlı olarak belirlenmelidir. Bu konuda, Beauvoir, erkek ve kadınların doğaları gereği aynı olduklarını, ancak bu önemli gerçeğin, kadınların biyolojik yapıları tarafından gölgelendiğini söyler. Beauvoir’ya göre, “beden, kadınların hakiki doğasını belirlemez, ancak, kadınların tarihi konusunda çok şey söyler” (Vincent, 2006: 305). Wollstonecraft’a göre, kadınların toplumda ezilmelerinin kaynağı bellidir; kadınların akıl ve yeteneklerini geliştirmelerine izin verilmemiştir. Toplum, kadınlara, önceden belirlemiş olduğu konuma uygun bir karaktere sahip olmalarını sağlayacak biçimde eğitmiştir. Onlara biçilen rol, erkeği memnun etmeleri, çocuklarını yetiştirmeleri ve evi idare etmeleridir. Ancak, geliştirici akıl olmaksızın, bir kadının bu görevleri uygun bir şekilde yerine getirmesini beklemek ne derece doğrudur? Toplum, bir yandan kadınların kendilerine verilen görevi uygun şekilde yerine getirmesini beklerken diğer yandan da onların verilen görevleri yerine getirmeleri konusunda gerekli olan eğitimi engellemiştir. Böyle bir zihniyet, zorba bir zihniyettir. “Bu nedenle, kadınların maruz kaldığı baskının kaynağı, haklarının özellikle de eğitim ve aklını geliştirme haklarının irrasyonel reddidir” (Vincent, 2006: 309).

Kadının toplumdaki yeri sorunu, tarihsel kökenleri oldukça derinde olan bir sorundur. Toplumlarda, tarih boyunca hep ezen ve ezilen, güçlü ve zayıf, efendi ve köle diye nitelendirilebilecek toplumsal sınıflar olmuştur. Bu ayrımın, elbette ki dezavantajlı sınıfı sürekli yalnızca kadınlardan oluşmamıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki, kadınlar, bu ayrımdan en fazla zarar gören taraf olmuştur. Kadın problemi, değişik toplumlarda farklı biçimlerde ve boyutlarda ortaya çıkan çok yönlü bir sorundur. Çünkü kadın sorunu denilince akla, toplumun kadınlar için birinci derecede görev saydığı, hatta kadın tarafından yerine getirmesi zorunlu ödev olarak gördüğü aile, annelik, eş, cinsellik ve iş gücü gibi sorunlar ile bu sorunlara dayalı olarak ortaya çıkan şiddet, insan kaçakçılığı, sömürü, köleleştirme gibi sorunlarla karşılaşırız. Böyle bir sorunu tüm yönleriyle ele almak, bu çalışmamızın amacını ve kapsamını aşan bir çalışmayı gerektirir. Bu nedenle, bu çalışmada araştırmalarımızı John Stuart Mill’de kadının toplumdaki yeri problemiyle sınırlı tutacağız. Çalışmadaki amacımız, Mill’in,

yaşadığı yüzyılda ve toplumda, kadınlara ilişkin toplumsal sorunları nasıl gördüğü, yaklaşımını ve onun, kadınların hak ve özgürlükler ile fırsat eşitliği açısından çözüme yönelik düşüncelerini irdeleyici biçimde ortaya koymaktır.

Kadınların Bağımlılığı Sorunu

Capaldi, Mill'in parlamento üyesi olduğu dönemde, İngiltere'deki kadınların durumunu şöyle açıklar: Evli olsalar da mülk sahibi olamazlardı, emeklerinin karşılığını alamazlardı ve babalarından kalan mirastan yoksunlardı. Kadınların, çocuklarının eğitimi konusunda söz hakkı bulunmadığı gibi boşanma durumunda velayetini de alamıyorlardı. Oy kullanma hakkına sahip değillerdi ve boşanmaları için parlamento kararı gerekiyordu (Capaldi, 2011: 351).

Mill, *The Subjection of Women* adlı eserinin başlangıcında, bu çalışmamızda anlatmaya çalıştığımız, onun kadınlarla ilgili düşüncelerinin toplum ve siyasal olaylar konusunda düşüncelerinin oluşmaya başlamasıyla birlikte şekillendiğini ve bu düşüncelerinin doğruluğuna olan inancının da giderek daha da arttığını söyler. Onun bu görüşleri, yaşadığı dönemde kadın ve erkek arasındaki ilişkileri düzenleyen ve yasal olarak kadını erkeğe bağımlı hale getiren ilkenin yanlış bir ilke olduğuna dayanır. Ona göre bu ilke, uygarlaşmanın ve toplumsal gelişmenin önündeki en önemli engellerden biridir. “Dolayısıyla bu ilkenin yerine, kadın ya da erkeğin, hiçbirinin diğeri üzerinde bir ayrıcalık ya da güç kullanma hakkına sahip olamayacağı, diğersinin de hiçbir yoksunluk hissetmeyeceği, bir mükemmel eşitlik ilkesinin benimsenmesi” gerekir (Mill, 1971: 427).

Mill, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenlik biçiminin güce dayalı diğer tüm egemenlik biçimlerinden farklı olduğunu düşünür. Ona göre, bazıları tarafından bir gönüllülük veya rıza durumunun söz konusu olduğu dillendirilse de, kadınların böyle bir durumdan memnun olmadıkları açıktır. Bu durumun daha doğru anlaşılabilmesi için kadınların kendilerini ifade edebilme olanaklarına sahip olup olmadıklarının göz önünde bulundurulması gerekir. Mill, bu durumu şöyle açıklar: “duygularını yazı yazarak iletmek olanacağını bulan kadınlar ortaya çıktığından beri (ki bu, toplumun onlara kullanma iznini verdiği tek iletişim biçimidir) giderek artan sayıda kadın, içinde yaşadıkları toplumsal koşullara karşı olduklarını dile getirdi”

(Mill, 1987: 58). Mill'in bu yorumundan da anlaşıldığı gibi, kadınların, erkeklerin iktidarına karşı uzun yıllar sessiz kalmaları, bu bağımlılığı benimzedikleri ya da onayladıkları biçiminde yorumlanması tamamen bir yanılgıdır. Kadınların kendi köleliğine sessiz kalmalarının temel nedeni, toplumların, kadınların erkeklerin iktidarına karşı seslerini yükseltecek kadar ya da hak arayışına girecek kadar henüz yeterince demokratikleşmemiş olmalarından kaynaklanır. Mill, kadınların oy hakkı, erkekler gibi iyi bir eğitim alma ve şimdiye kadar kendilerine kapalı olan iş alanlarına yönelik istekte bulunmalarını onların, toplumdaki sosyal konumlarından memnun olmadıklarının açık bir ifadesi olarak görür (Mill, 1971: 442).

Mill, kadınların erkeklerin iktidarına karşı organize olmalarını zorlaştıran birçok doğal etmenin bir araya geldiğini söyler. Ona göre, kadınlar bu güne kadar köleleştirilmiş diğer sınıflardan farklı bir sosyal konumda yer almışlardır. Erkekler, diğer kölelerin efendilerinden farklı olarak, kadınlardan sadece kendilerine itaat etmelerini değil, aynı zamanda onların duygularına da sahip olmak istemişlerdir. Erkek neslinin çok az kısmı dışında geri kalanın tamamı, kendisine en yakın olan kadının kendisine gönüllü bir köle, bir cariye olmasını istemiştir (Mill, 1971: 443).

Mill, kadınların bağımsız olmak, kendi kendine yeterli olmak ve kendi başına karar verebilmek gibi insanı özerkleştiren özelliklerin aksine, en erken çağlardan itibaren itaatkâr bir karakterde yetiştirildiklerini belirtir. Kadın hakları savunucularından biri olan Wollstonecraft, "Kadın Hakları Müdafası" adlı eserinde, bu konuda şunu söyler: "Çocukluklarından beri güzelliğin kadının kudret esası olduğu öğretilmiştir; zihin kendini bedene göre biçimlendirir ve kadın, yaldızlı kafesinin içinde gezinerek sadece hapisanesine tapınmayı önemser" (Wollstonecraft, 2012: 99). Aynı eserin bir başka yerinde ise, toplumun, kadınlara yalnızca memnun etmeyi öğrettiğini ve onun, bu görevi yerine getirmek için daima hazır beklediğini ifade eder (Wollstonecraft, 2012: 117).

Dolayısıyla, toplumun ahlaki kurallarına uymak, aile fertleri için fedakârlık yapmak, eşine bağlı ve çocuklarına karşı şefkatli olmak onlar için adeta ilahi bir görev olarak görülüyordu. Kadın kendisi için değil, başta eş olmak üzere en yakınları için yaşaması gereken bir karakterle yetiştirildi. Zaten bu onların doğasında olan bir şey olarak düşünülüyordu (Mill, 1971: 444). O dönemdeki yaygın anlayışa göre kadın, kendini ifade etmekten

vazgeçmelidir. Kendilerine izin verilen, yani eş ve çocukları dışında her hangi bir sevgiye sahip olmamalı, kendini onlara adanmalıdır. Kadınların sahip olabileceği ve toplumun onay verdiği sevgi konusunda Mill şunu söyler:

İlişkide oldukları erkeklere ve bir erkekle aralarında kopartılması olanaksız bağlar kuran çocuklara karşı beslenen sevgilerdir bunlar. Üç şeyi bir arada göz önünde bulundurursak: İlkin, karşı cinslerin birbirine olan doğal çekimini, ikinci olarak kadının sahip olduğu her ayrıcalık ya da zevkin, kocasının ona bir armağanı ya da tümüyle erkeğin iradesinin ürünü olduğunu ve nihayet, insan çabasının hedefi olan saygınlık ile tüm öteki toplumsal hırsları kadının ancak kocası aracılığıyla tatmin edebileceği gerçeğini hatırd tutarsak, bir kadın için gerek eğitimin gerek karakter oluşumunun nihai amacını, erkeklere cazip görünmekten başka herhangi bir şeyin oluşturması ancak mucize olurdu. Ve erkekler kadınların düşüncesi üzerinde böylesi bir egemenlik kurduktan sonra, bir de kendilerini, kadınları denetimleri altında tutma içgüdüünün yarattığı bencillığe kaptırarak, onları sanki bir cinsel çekiciliğin zorunlu bir paçasıymış gibi, bireysel iradelerinden vazgeçmeye, teslimiyetçiliğe ve zaafa sürüklemekteler (Mill, 1987: 60).

Mill, yaşadığı dönemde, gelişmiş ülkeler dâhil olmak üzere neredeyse tüm ülkelerde, kadınların erkeklerle aynı sosyal haklara ve statüye gelebilme hakkına sahip olmadığını söyler. Erkekler, kral olabileme dışında, gerçekten de kral olabilmek için, ancak doğuştan kraliyet ailesinin mensubu olmak ve aynı zamanda tahta çıkma sırasının kendisinde olması gerekir, diğer tüm sosyal statüye gelme şansına sahiptirler (Mill, 1971: 448). Toplumda iyi bir yere sahip olmak için, belki de yoğun bir çalışma ve iyi bir sermaye gerekebilir. Mill, kökeni ne olursa olsun, krallık dışında, tüm sosyal statüye gelebilme şansının sadece erkeklere açık olmasının yanlış olduğunu düşünür. Bekli de, birçok erkek yeterli sermaye sahibi olamadığı için, bu şans verilse dahi, toplumda istenilen bir yere sahip olamayacaktır. Ancak bu şanssızlık, yasalardan ya da kamuoyundan kaynaklanan bir kısıtlama değildir. Bu, kişinin kendi çabası ve emeğinin yetersizliğinden kaynaklanan bir durumdur. Oysa kadınlar, yalnızca kadın olarak dünyaya geldiklerinden dolayı, yasal engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Mill'e göre, kadınların sırf kadın olarak dünyaya gelmelerinden dolayı maruz kaldıkları bu kısıtlılık durumu, diğer tüm haksızlıklardan farklı olarak

kendine has özel bir durumdur. “Başka hiçbir durumda, üst düzeydeki toplumsal görevlerin, bu özel durumda insanlığın yarısını oluşturan kişilere, salt doğuştaki talihsizlikleri nedeniyle, tüm yaşam boyu ve geri alınmayacak bir biçimde kapalı olması söz konusu değildir” (Mill, 1987: 61,62). Mill, her yerleşik olguda olduğu gibi, belki de, kadının itaat etmesinin de dinsel bir vecibe olduğu söyleneceğini, ancak dinin bir emri olarak sunulmasının kabul edilemeyecek kadar kötü bir savunma olduğunu belirtir. Ona göre, böyle bir buyruğu Hıristiyanlıktan çıkarmak çok zordur (Mill, 1971: 481).

Mill’e göre, koşullar ne olursa olsun, sınırlar ne olursa olsun, erkeklerin oy hakkına sahip olması ve kadınların bu haktan yoksun olmasının haklı bir gerekçesi olamaz. Kaldı ki, kadınların büyük bir çoğunluğu, kadınlarla ilgili seçme-seçilme hakkı ve eşitliğin teminatı hakkı gibi sorunlar dışında, politik düşünce konusunda aynı sınıfın erkeklerinden çokta farklı düşünmemektedirler. Kadınlar bir eş olsalar da, bir köle olsalar da yasal güvenceye sahip olma gibi bir hakları olmalıdır. Ancak biz biliyoruz ki bu konuda yasaları yapanlar onların efendileri ya da eşleridir (Mill, 1971: 488).

Erkeklerin kadınlara kıyasla daha üstün zekâ kapasitesine sahip olduklarını, bunun nedeninin de erkek beyninin kadın beyninden daha büyük olmasını gerekçe olarak gösterilmesi de doğru değildir. Uzun boylu ve iri kemikli olmak, o kişinin diğer insanlardan daha üstün bir zihinsel yeteneğe sahip olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki, beyni bazı erkeklerden daha iri olan kadınların varlığı bilinen bir gerçektir. Mill, beyin ile entelektüel kabiliyet arasında bir ilişkinin varlığının da henüz doğrulanmış bir şey olmadığını belirtir (Mill, 1971: 503).

Mill, güzel sanatlar ve edebiyat konusunda da kadınların erkekleri taklit etmesi ve kendilerine has orijinal bir anlayışa sahip olmayışlarını şöyle açıklar: “Niçin Romalıların kendilerine ait orijinal bir literatürü yok? Basitçe Grekliler onlardan önce geldiği için” (Mill, 1971: 511). Ona göre, eğer kadınlar erkeklerden ayrı bir yerde yaşamış olsalardı ve onların eserlerini okumasalardı, onlar da kendilerine ait bir literatüre sahip olurlardı. Kadınların kendi literatürünü oluşturmamış olmaları, onların zaten önceden oluşturulmuş ve çok gelişmiş bir edebiyatı hazır biçimde bulmuş olmalarından kaynaklanmaktadır (Mill, 1971: 512).

Sorunun Tarihsel Kökenleri

Mill'e göre, erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritesinin ilk oluşması, toplum yönetimlerinin farklı biçimleri arasında vicdani bir karşılaştırmanın yapılması sonucu oluşmuş değildir. Çünkü bu sisteme bakıldığında, kadınların kamusal işlerden tamamen yoksun bırakıldığı, her kadının kendi sahip olduğu kaderiyle ilişkili olarak erkeğe itaat etme konusundaki zorunluluğun yasal bir yükümlülük olduğu görülmektedir. Eğer bir karşılaştırma veya çeşitli yönetimlerin denenmesi sonucu oluşmuş olsaydı, kadınların mağduriyeti bu kadar ağır ve derin olmazdı. O halde, mevcut sistemin oluşumu ve benimsenmesi, ki bu sistemde zayıf olan güçlüye tamamen bağımlı durumda, asla bir müzakere, sağduyu, sosyal düşünce veya toplumun iyi düzenine ya da insanlığın yararına olan bir kavrayış sonucunda oluşmuş değildir. O basit biçimde beşeri toplumların çok erken belirsiz(alacakaranlık) dönemlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu alacakaranlık dönemi, erkeklerin, kadınların kas gücünün zayıflığından yararlanarak onları kendilerine bağımlı kıldığı ve esaretine aldığı bir devirde bulunulduğu dönemdir (Mill, 1971: 431).

İktidar ve itaat konusunda Wollstonecraft, şöyle der: "İktidar her zaman körü körüne itaate ihtiyaç duyduğu için zorbalar ve şehvet düşkünleri, haklı olarak kadını karanlıkta tutmaya çalışırlar; çünkü bunlardan birincisinin tek istediği bir köledir, ikincisinin istediği ise elinde tutacağı bir oyuncak" (Wollstonecraft, 2012: 70). Dolayısıyla, yasaların ve devlet sistemlerinin daima zaten mevcut olan bireyler arasındaki ilişkilerin tanınmasıyla başladığını düşündüğümüzde, mevcut erkek hegemonyasının iktidarı nasıl şekillendirdiğini anlamak daha kolay olacaktır. İşte, bu alacakaranlık dönemden kalma, toplumdaki mevcut olgular konusunda, toplumun o dönemdeki geçerli anlayışına göre yapılması gereken prensip olarak onları korumaktır. Böylece fiziksel gücün kanunsuz ve düzensiz karışıklığının giderilmesi yerine, toplumun vermiş olduğu onay ile zaten itaat etmek zorunda bırakılan kadınların bağımlılığı yasal bir hakka dönüştürülmüştür (Mill, 1971: 432).

Toplumların ilk dönemlerinden itibaren toplum tarafından benimsenmiş olan yanlış anlayışların giderilmesi sanıldığı gibi kolay görünmemektedir. Mill, "bundan kırk yıl öncesine kadar İngilizlerin, insanları satılabilir bir mal olarak görmelerine izin veren yasaları" olduğundan söz

eder (Mill, 1987: 54,55). Ancak, böyle yasaların varlığı insan ticaretini yasal hale getirmiş olsa dahi asıl sorun bundan kaynaklanmaz. Aynı “dönemde insanların zorla kaçırılmasının ve istekleri dışında ölesiyeye çalıştırılmalarının mümkün olması” ve böyle bir durumun olağan görülmesi, insanlık açısından daha vahim bir durumdur (Mill, 1971: 437). Burada, sorunun kendisinden ziyade, onun tarihsel kökenleri ve bu kökenlerin sebep olduğu kötü anlayışın varlığının insanları rahatsız etmeyişi ve toplum tarafından yaygın biçimde benimsenmiş olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetinin bir diğer kaynağı, devletlerin resmi olarak kabul etmiş oldukları yönetim sistemlerinin temel dayanaklarına bakılarak da anlaşılması mümkündür. Mill, dönemin İngiltere’indeki ve diğer Avrupa ülkelerindeki askeri despotizmin tek kaynağının ve dayanağının kaba kuvvet ve güç yasası olduğu konusunda yaygın bir kanaat olduğunu söyler. Böyle kaba kuvvete dayalı bir rejiminin hala destek gördüğü ve bu destekleyenlerin büyük bir kısmını ise önemli mevkiilerde bulunanların oluşturduğu görülmektedir (Mill, 1971: 437). Mill, yönetimle ilgili bu olguların, erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetinden çok da farklı olmadığını düşünür. Hatta iktidarı ellerinde bulunduranların belli bir sınıfla sınırlı olsa dahi bu denli uzun ömürlü ve kalıcı olmasının nedenlerinden birisinin de, erkek egemenliğine ve onun kadın üzerindeki iktidarını meşrulaştırmasına bağlar. Mill, iktidarı elinde bulundurma hırsı konusunda şöyle der:

İktidarı elinde tutmaktan duyulan gurur ve iktidarı kullanmaktan sağlanan kişisel çıkar ne olursa olsun, burada iktidarı ellinde tutma bir sınıfla sınırlı olmayıp erkek cinsinin tümünü ilgilendirmektedir. Bu, bu iktidardan yana olanlar açısından ne soyut olarak istenen ne hiziplere sağlayacağı siyasi yarar açısından elde edilmesine çalışılan ne de önderler dışındakileri şahsen ilgilendiren bir şeydir. Aksine bu iktidarın özlemi her eve sızmıştır, her aile babasının ya da aile babası olmak isteyen her erkeğin gönlünde yatar. Bu öyle bir iktidardır ki, bir köylü de bu iktidardan, en üst mertebedeki soylu kadar eşit pay alır (Mill, 1987: 56).

Kadınların, erkeklere bağımlılığının bir diğer nedeni, toplumun kadınların karakteri ile ilgili kabul ettiği yanlış kanılardır. Toplumda yanlış

bilinen kanı; erkeklerin buyurgan, kadınların ise itaatkâr bir karaktere sahip olduklarıdır. Mill, erkek ve kadın karakterinin bilinmesinin zor bir konu olduğunu ve aynı zamanda bu konuda ileri sürülen iddiaların tarafsızlıktan uzak olduğunu düşünür. Ona göre, iki cins arasındaki farklılıkların neler olduğu ve karakterin nasıl oluştuğunun bilinmesi, ancak “psikolojinin en önemli dalı olan, koşulların karakter üzerindeki etkisiyle ilgili yasaları ele alan, analitik inceleme dalına kulak” vermekle mümkündür (Mill, 1987: 63). Her iki cins için de karakter oluşumunun nasıl gerçekleştiğinin akılcı bir araştırması ve çözümlenmesi olmadan ileri sürülen iddialar önyargı ve spekülasyondan başka bir şey değildir.

Erkeklerin kadınları tanıma olanakları göz önünde bulundurulduğunda, bir erkeğin kadınların karakterini araştırırken yararlanabileceği en önemli örnek kendi eşidir. Zaten kadınlar konusunda toplumsal kanıların çoğu bu şekilde ortaya çıkmıştır. Erkeklerin kendi eşleri konusunda sahip oldukları izlenimleri ve kanıları, kadınların genel özellikleriymiş gibi düşünmeleri son derece yanlış bir genellemedir. Mill'e göre, bir erkeğin kadınlar hakkındaki düşüncelerinden ancak onun kendi eşinin nasıl biri olduğu anlaşılabilir. Kaldı ki, sadece bir örnekten anlamlı bir netice elde edebilmek için, kadının araştırılmaya uygun biri olması gerekir. Araştırmayı yapan “erkeğinse yalnız iyi bir karakter tahlilcisi değil, dahası, kadının karakterine uyum gösterebilen sevecen biri olması gerekir; kadın ruhuna duyarlı bir sezgisi olmalı ya da hiç değilse kadını kendisine açılmaktan caydıracak bir yanı bulunmamalıdır” (Mill, 1987: 64).

Mill, erkeklerin, kadınların doğası hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları halde, onların doğasına ilişkin doğru bilgiye sahiplermiş gibi geleceklere belirlemeye yönelik yasa yapma hakkını kendilerinde bulmalarının ve onların sosyal alandaki konumlarını belirlemelerinin yanlış olduğunu söyler. İnsanlardan belli bir sınıfın ne yapabileceğinin önceden belirlenebilmesi mümkün değildir. O halde, yapılması gereken onları kendi yeteneklerini açığa çıkarabilmelerine olanak tanıyan imkânlar oluşturmaktır. Kadınların beceri ve yetenekleri ile nelerden hoşnut olup olmadıklarını en iyi bilen kendileri olduklarına göre, yapılması gereken onları kendi özgürlükleriyle baş başa bırakmaktır.

Mill'e göre, kadının erkeğe bağımlılığı sorununun diğer bir nedeni ailedir. Başlangıçta aile, özgürlük erdemlerinin gerçek okulu olarak oluşturu-

ruldu. Ne var ki, aile sadece özgürlük, karşılıklı sorumluluk ve sevgi erdemlerinin değil, aynı zamanda kötülüklerinin de beslendiği yer oldu. Anne-babaların çocuklarına hükmettiği, çocukların ebeveynlerine itaat etmek zorunda kaldığı ve kadınların eşlerine bağımlı hale geldiği yer, ailedir (Mill, 1971: 479). Mill, yönetim olmaksızın bir toplum olamayacağı gibi, bir ailede de, devlette olduğu gibi nihai karar veren birileri olmalıdır. Aksi durumda, farklı düşüncelere sahip insanlar evlendiğinde, evlilik yürümecektir. Bu iki kişi arasındaki ilişkide, birinin mutlak efendi olması tamamen gönül rızasına dayalı olduğunu söylemek de doğru değildir (Mill, 1971: 472). Ancak, aile de her gün belirli işler konusunda alınması gereken kararlar olur. Bu gibi durumlarda, bu sorunlar kendi kendine giderilemeyeceğine göre ya uzlaşma için bir süre beklenmeli ya da ailede birisi kontrolü alarak kendi iradesine göre karar vermelidir. Bu kararı veren kişi hep aynı kişi olmamalıdır. Bu iki kişi arasında, her ikisinin de kendi yetenek ve becerilerine göre bir iş bölümü ve yürütme olmalıdır. Her hangi bir sistem değişikliği ya da yeni bir ilke konusunda ikisinin de memnuniyeti (rızası) olmalıdır (Mill, 1971: 473).

Mill'e göre, evlilik, kişilerin kanun önünde eşitliği, sadece söz konusu ilişkinin her iki taraf için adaletle tutarlı olması ve her ikisinin mutluluğuna vesile olmasını sağlayan yegâne koşul değildir. O, aynı zamanda insanoğlunun günlük yaşamında yüksek ahlaki değerlerin oluşmasına vesile olan tek yoldur (Mill, 1971: 477). Vatandaşlık, özgür ülkelerde kısmen eşitliği sağlamasına rağmen, günlük alışkanlıkların ve derin (yerleşik) duyguların yerini alamadı ve modern hayatta sadece ufak bir boşluğu kapattı. Oysa aile, haklı olarak oluşturulan, özgürlük erdemlerinin gerçek okuludur. Aile her konuda yeterli olmalıdır. Kaldı ki o, daima çocuklar için itaat etmenin ve anne-babalar için de emretmenin okulu olacaktır. Ancak bu aile, bir tarafın diğer bir tarafa güç ve kuvvet kullanmadığı, zorbalığın olmadığı, ebeveynler arasında eşitliğin sağlandığı, birlikte yaşama sevgisinin ve sempatisinin olduğu bir ailedir (Mill, 1971: 479). Mill, aile kurulumunda kadını erkeğe bağımlı hale getiren evlilik yasasının, gelişmekte olan modern dünya anlayışıyla çeliştiğini söyler. Ona göre, zenci köleliği yasaklandıktan sonra, evlilik kurumu dışında, kendi kendine yeterli bir insanın, bir başkasının iktidarına ve onun insafına terk edildiği hiçbir durum kalmamıştır (Mill, 1987: 69).

Mill, erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritelerinin diğer bir nedeninin insanların kendilerine olan hayranlıkları, kendilerini kayırma ve kendilerini üstün görme gibi eğilimleri olduğunu düşünür. Ona göre, bu eğilimlerin beslendiği temel kaynak da erkek-kadın ilişkileridir. Sözelimi, erkek olarak doğmuş olmak, o kişiyi, hiçbir özel yeteneği ve kendisine has bir erdemi olmasa dahi, insanların yarısından daha değerli ve üstün kılmaktadır. Bu anlayış, tıpkı kraliyet ailesinin mensubu olarak dünyaya gelen kimsenin, kendisini, toplumun diğer kesiminden üstün olarak görmesi ve bu üstünlüğü yanlış olmadığına kendisini inandırması gibi, hatalı ve yanlış bir anlayıştır. Çünkü her iki durumda da, o kimse, kendisinden daha aşağı gördüğü insanlığın diğer yarısından bir kısmının kendisinden daha yetenekli ve erdemli olduğuna şahit olmaktadır.

Kadınların Hak Arayışları ve Sorunun Çözüm Zorlukları

Kadınların, toplumda erkekler ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olma mücadelesi, çok geç dönemlerde zayıf biçimde de olsa, onların bazı hakları elde etme talebinde bulunma girişimleriyle toplumların gündemine gelebilmiştir. Kadınların hak arayışları, İngiltere'de çok iyi tanınan bazı kadınların önderliğinde çok sayıda kadının parlamento seçimlerine kabul edilmeleri amacıyla parlamento başvuruları, erkekler kadar iyi ve kaliteli eğitim görme istekleri ve erkeklerin sahip oldukları iş ve meslek kollarında çalışma talepleri söylenebilir. Mill, kadınların hak arayışı mücadelesinde, ABD'de düzenli aralıklarla toplantıların yapılabilmesi kadar etkin olmasa da, İngiltere'de bu amaca yönelik siyasi haklar elde etmek için bir dernek kurduklarını söyler (Mill, 1971: 442). Ayrıca, kadınların içinde buldukları kötü olanakları düzeltmeye yönelik toplu mücadelelerin İngiltere ve Amerika ile sınırlı kalmadığını, benzer mücadelelerin Fransa, İtalya, İsviçre ve Rusya'da da görülmeye başladığını belirtir (Mill, 1987: 58).

Mill, kadın sorununu, kısa sürede çözülemeyecek kadar zorlu bir sorun olarak görür. Ona göre, bu zorluk, onun bu konu hakkındaki düşüncelerinin ve kadınlar ile ilgili ileri sürdüğü haklı davasının altındaki mantıksal gerekçelerin yetersizliğinden kaynaklanmaz. Bu davanın zorluğu, toplumdaki geleneksel anlayış ve mevcut yerleşik kurumları koruyan inanç ve duyguların çok köklü ve derin olmasıyla birlikte daha birçok nedene dayanır (Mill, 1971: 427, 428). Toplumda, geçmişten süregelen, sadece bu

konuya ilişkin değil, birçok alanda daha adaletli ve yaşanabilir bir hayat için çözüm bekleyen ve zihinleri meşgul eden birçok sorun vardır. Muhtakkak ki, bu sorunların çözümünün önündeki en büyük engellerden bir diğeri de önyargılarımızdır. Mill, bu sorunun çözümünün zorluğunun bilincinde olarak, bunun çözümünün imkânsız olduğu gibi bir önyargıya sahip olmanın da doğru olamayacağını düşünür.

Mill, geçmiş çağlarda erkeklerin de büyük bir kısmının kadınlar gibi köle durumunda olduğunu ama hiçbir düşünürün erkeklerin ya da kadınların köleleştirilmesi olayını uzun yıllar boyunca eleştirme ve sorgulama cesaretini gösteremediğini söyler. Köleleştirmenin yanlışlığını ve insani değerlerle örtüşmediğinin ifade edilebilmesi için toplumların düşünce açısından parlak dönemlerden geçmesi gerekecekti. Zamanla bazı cesur düşünürlerin ortaya çıkmasıyla ve bu durumu eleştirmeleriyle hemen hemen tüm batı Hıristiyan dünyasında erkeklerin köleliği son buldu. Kadınların köleliği son bulmadı, ama o da ılımlı bir bağımlılık durumuna dönüştürüldü (Mill, 1971: 427, 432). Mill, bu durumu şöyle açıklar:

Bu gün var olan biçimiyle bu bağımlılık, adalet ve toplumsal zorunluluk düşüncesinden yola çıkılarak geliştirilen yeni bir kurum olmayıp insanlar arası ilişkilerin tümünü insanileştiren, adalete uygun hale getiren, genel davranış kalıplarını yumuşatan nedenlerin etkisiyle aşamalı biçimde değişmiş ya da yumuşamış olsa da, hâlâ sürmekte olan kölelik halidir. Bu kölelik, vahşi kökeninin izlerini hâlâ taşımaktadır (Mill, 1987: 54).

Mill, erkeğin kadını köleleştirmesini toplum yönetimi ve toplum yönetiminden elde edilen iktidar hırsıyla da ilişkilendirir. Böyle bir iktidarı isteyen herkesin, onu önce kendisine en yakın olanlar yani birlikte yaşadığı eşi, çocuğu ve diğer yakınları üzerinde kullanmak isteyeceğini belirtir. Bu konuda Marx ve Engels, Alman İdeolojisi'nde, aile içindeki iş bölümünün eşit ve adaletli olmadığını, aksine bu durumun kadını ve çocukları erkeğin kölesi haline getiren ilk mülkiyet biçimi olduğunu belirtirler (Marx & Engels, 2008: 58). Dolayısıyla, erkeklerdeki bu iktidar ve yönetim hırsı, kadın ve aile sorunlarının çözümünü zorlaştıran diğer bir nedendir. Mill, salt kaba kuvvete dayalı diğer iktidar biçimlerini devirmenin zorluğu gibi, daha sağlam bir temele dayalı olan erkeğin kadın üzerindeki iktidarına son vermenin de kolay olmadığını, daha da zor olduğunu söyler. Çünkü kadınlar tabii oldukları erkeklerle hemcinsleriyle olduklarından

daha yakın ilişki içindedirler. Hatta onların gözetimi ve kontrolü altında bulunmaktadırlar. Tabii oldukları iktidar gücüne karşı bir birlik ya da bir ortak mücadele alanı oluşturma imkânına sahip değiller. Kadınlar, tabii oldukları erkeği memnun etmek, ona yaranmak, olabildiğince onu tedirgin edecek durumlardan uzak kalmak gibi bir toplumsal baskı altında kendilerini hissederler (Mill, 1971: 439). Bu nedenle, bu zorluğu aşmak için erkeğin iktidar hırsından vazgeçmesi, kadının da toplumsal baskılara karşı daha cesur ve daha dirençli hale gelmesi gerekmektedir.

Mill, kadınların toplumdaki durumlarının iyileştirilmesinin bir diğer zorluğunun ise, ulusal kurtuluş mücadelesi önderlerinin rüşvetle satın alınması ya da korkutulmasında olduğu gibi, kadınların da sürekli korkutulma ve rüşvetle elde edilme gibi bir durumla karşı karşıya bulduklarını söyler (Mill, 1971: 439). Kadınların ekonomik bağımsızlığının ve kendilerine yeterliliklerinin olmayışlarını da göz önünde bulundurduğumuzda, erkek iktidarına karşı mücadelelerinde ne denli bir zorluk ile karşı karşıya olduklarını anlamak zor değildir. Her hangi bir güce karşı verilecek olan bir mücadelede başarılı olunması için kitlelerin ya da belirli grupları desteğine ihtiyaç duyulur. Oysa kadınlar, toplumsal statüleri gereği yalnızlaştırılmış ve köleleştirilmesinin kolaylaştırılması için çevresindeki tüm bariyerler toplumsal gücü elinde bulunduranlar tarafından kaldırılmıştır. Bu nedenle kadınların köleleştirilmesi günümüzde dahi tüm toplumlarda sağlam bir zeminde varlığını yaygın biçimde devam ettirebilmektedir.

Mill'e göre, kadınların köleleştirilmesi sorununun çözümünü güçleştiren bir diğer nedenin, Hıristiyanlıkta kadının itaat etmesinin dinin bir vecibesi olduğu söylentisidir. Ancak, Mill, kadınların köleleştirilmesinin, dinin bir emri olarak sunulmasının kabul edilemeyecek kadar kötü bir savunma olduğunu, böyle bir buyruğu Hıristiyanlıktan çıkarmanın çok zor olduğunu söyler (Mill, 1971: 481).

Eşit Haklara Sahip Olmanın Rasyonel Temelleri

Mill, *Hürriyet Üstüne* adlı eserinde, “bireyin kendi üzerindeki hâkimiyetinin sınırı nedir? Toplumun otoritesi nerede başlar? İnsan hayatının ne kadarı bireyin kendisine, ne kadarı topluma ayrılmalıdır” gibi sorulara yanıt arar (Mill, 2009: 157). Mill, birey ile toplum arasındaki ilişki sınırının adil bir biçimde belirlenmesinden yanadır. Ona göre, hem bireyin hem de

toplumun kendilerine ait ayrı sorumlulukları vardır. O halde, kendi sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için her ikisinin de kendilerini ilgilendiren konularda hak ve ödevleri olmalıdır. Gerçek bir birey olmak, ancak kişinin kendisi gibi bağımsız ve kendisiyle eşit olan bireylerle etkileşimde olmasıyla mümkündür. Evli bir kimsenin en fazla etkileşim halinde olduğu birey ise, kendi eşidir. Dolayısıyla, “evli insanların yasa önünde eşit olması, sadece söz konusu ilişkinin her iki taraf açısından da adil olabilmesi ve her iki tarafın da mutlu olabilmesinin değil, aynı zamanda günlük yaşamı, yüce bir anlamda, insanların ahlaken gelişebileceği bir okul haline getirmesinin de tek yoludur” (Capaldi, 2011: 302).

Mill'e göre, evlilik, erkek ve kadın arasındaki yasal bir bağıdır. Kadınlar, bu yasal bağ ile bir evin kölesi değil, hanımefendisi olurlar. 18. Yüzyılın başlarında evlilik konusunda yazan Mary Astell, şunu söyler: “Mutlak hükümler nasıl ki devlet için geçerli değilse, bu, aile içinde geçerli olmamalıdır. Eğer aile için geçerli ise, bunun neden devlet için de geçerli olmadığına bir mantıklı gerekçesi olmalıdır. Eğer bütün insanlar doğuştan eşit ve özgür ise, kadınlar, erkeklerin keyfi iradelerine mahkûm edilmemelidir.” (Mitchell, 1998: 32). Mill de, Astell gibi kadınların da en az erkekler kadar bağımsız olması gerektiğini, kendileri için en uygun kaderi seçme hakkına sahip olmalarını ifade ediyordu. Ona göre, yasalar önünde eşit olmak ve “*bukukun üstünlüğü*” ilkesinden yararlanmak, erkekler kadar kadınların da sahip olması gereken bir haktır. Mill, 1846 ile 1869 yılları arasında fahişelik yaptıklarından şüphelenilen kadınlara ilişkin çıkarılan zorunlu tıbbi muayene yasaının, erkekleri kapsamadığından dolayı, bunun kadınlar üzerinde bir baskı uygulanmasına neden olacağına iddia ederek yasaya karşı çıkmıştır. Yasalar gereği kadınların farklı bir muameleye tabi tutulmaları ya da geri planda bırakılmalarının hiçbir rasyonel temeli yoktur. O halde, ister evli ister bekâr olsun tüm kadınlar, her konuda erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmalıdır (Capaldi, 2011: 352-353).

Mill, bireyin kendisine ait olan hak ve özgürlüklerinde devletin sınırlı olmasını, ancak bireyin bir başkası üzerindeki gücünü nasıl kullandığı konusunda da devletin yükümlülüğünün ve sorumluluğunun bulunduğunu söyler. Devletin, aile ilişkilerinde bu sorumluluğunu yerine getirmemiş olmasının hiçbir mantıklı gerekçesi olamaz. Çünkü “aile ilişkileri insanın mutluluğunu doğrudan etkilediği” diğer tüm insani ilişkilerden daha

önemlidir (Mill, 2009: 206). Mill için, kadın erkek ayrımı yapılmaksızın tüm toplumun rahatlığı ve memnuniyeti esastır. Toplumda menfaat ve çıkar çatışmaları olabilir. Bu nedenle, “bütün siyasi düzenlemeler, menfaatlerin çarpışması sebeplerini ortadan kaldırarak, gerek tek tek, gerek bütün bir kısım insanların saadetini ihmal ettirebilen toplum sınıfları arasındaki eşitsizliği” ortadan kaldırmalıdır (Mill, 1986: 50). Mill, gelecekte hiçbir insanın, kendi hemcinsinin yararlanmayacağı bir bahtiyarlık durumunu tasarlamayacağını ve istemeyeceğini düşünür. Ona göre, nasıl ki boyunduruk altında olmak, hükümdar dışında, tüm insanlar için doğal olarak aşağılayıcı bir durum ise, erkeklerin kadınlar üzerinde güç sahibi olmaları da aynı şeydir (Mill, 1971: 438). O halde, toplumdaki tüm bireylerin memnuniyeti ve saadeti için hak ve özgürlükler konusunda gerekli olan eşitlik mutlaka sağlanmalıdır.

Mill, “sefil eğitim, sefil sosyal düzen, hemen herkesin varabileceği hayata erişmekten alıkoyan tek gerçek engeldir” der (Mill, 1986: 21). Oysa hem bireysel gelişme hem de toplumsal gelişme, ancak herkesin eğitim olanaklarından ve meslek edinme imkânlarından yararlanma konusunda eşit hak ve özgürlüğe sahip olmasıyla mümkündür. Capaldi, Mill'in, kadınların yüksek öğretim ile meslek sahibi olma hakkından yararlanmalarından yana olduğunu, hatta kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sağlamalarının teşvik edilmesini istediğini belirtir (Capaldi, 2011: 352). Mill'in bu konudaki mücadelesiyle ilgili Mitchell'de şunu söyler: “Mill'in felsefesi, birey ve bireyin potansiyelini sonuna dek gerçekleştirme hakkına duyulan aşırı inançtır. Dolayısıyla Mill'in eşitlik kavramı da, bir fırsat eşitliği kavramıdır. Bir politikacı olarak, kadınlara yasa önünde eşitlik tanınması için mücadele etmiştir” (Mitchell, 1998: 42). Günümüzde, eğitimde fırsat eşitliği hakkı hem erkekler için hem de kadınlar için kimsenin itiraz dahi edemediği bir insan hakkı olarak kabul görmüştür.

Mill, erkek ve kadının doğasında, günümüzdeki yaşam koşullarına uymalarını gerektirecek ve bunun onlar için en uygun durum olduğunu ifade etmesine imkân tanıyacak bir bilginin mevcut olmadığını söyler. O, "salt sağduyuya ve insan aklının işleyiş yasalarına dayanarak, iki cinsin ilişkileri yalnızca bugün de var olan biçimiyle görülebildiği sürece, kimsenin cinslerin doğasının ne olduğunu bildiğini ya da bilebileceğini sanmıyorum” der (Mill, 1987: 62). Mill'e göre, kadının doğasının bilinebilmesi,

ancak kadınların erkeklere tabi olmadığı, tam bir eşitliğin sağlandığı toplumların oluşmasıyla mümkündür. İnsanların zihinsel ve ahlaksal özelliklerinin açığa çıkabilmesi, onların kendilerini özgürce ifade edebilmelerine bağlıdır. “Bugün kadın doğası dediğimiz şeyse, tümüyle yapay bir şey, bazı yönleriyle zorla uygulanan baskının, bazı yönleriyle de hiç de doğal olmayan özendirmelerin bir sonucudur” (Mill, 1987: 62). Dolayısıyla, kadınların sahip olmadıkları bazı nitelikleri, onların doğalarında varmış gibi gösterilerek bazı haklardan yoksun bırakılmasının hiçbir rasyonel temeli yoktur. Kadınlar da, kendilerine fırsat verildiklerinde erkeklerle aynı konularda benzer başarılar elde edebilirler. Wollstonecraft, insanoğlunun yarısının yetersiz ve akılsız yaratıldığını iddia etmenin hiçbir rasyonel temele dayanmadığını söyler. Onun din konusunda ki akıl hocası Richard Price’ de, “bütün insanların Tanrı önünde eşit ve sorumlu olduğunu” söylemiştir (Vincent, 2006: 302).

Toplumların gelişimi, o toplumu oluşturan bireylerin kendi yetenekleri ölçüsünde, o toplumun gelişimine katılmaları ve katkı sağlamalarıyla gerçekleşir. Eğer, bir toplumun nüfusunun yarısını bu gelişmenin dışında bırakacak olursak, o toplumun gerçek manada gelişimini ilerletmesi veya tamamlanması mümkün olmaz. Kadınlar, çok uzun yıllar toplumsal ilerlemeye ve gelişmeye katkıda bulunma imkânlarından yoksun bırakıldılar. Onlar, tüm yetenek ve kabiliyetlerini kendi efendilerini memnun etmek ve toplumun beklentilerine uygun olacak biçimde kullanmak zorunda kaldılar. Mill, bu konuda şunu söyler: “Birey öncelikle kendisini ilgilendiren konularda ‘ben varım’ diyebilmelidir. Kişi, kendi düşünce ve yeteneğinin gerektirdiği gibi değil de, başkalarının arzusu istikametinde davranmaya zorlanırsa, hem bireysel hem de toplumsal ilerlemenin en temel dinamiği devre dışı bırakılmış olur” (Mill, 2009: 129). O halde, hem bireysel hem de toplumsal gelişmenin sağlıklı biçimde gerçekleşebilmesi için toplumun yarısını oluşturan kadınların da, her türlü bireysel düşünce ve yeteneklerini geliştirme imkânı konusunda eşit hak ve özgürlüklere sahip olmalıdır.

Mill, insanların doğuştan sahip oldukları toplumsal statüleri gereği saygıya değer bulunmalarının ya da hor görünmelerinin hiçbir rasyonel geçerliliğinin olmadığını düşünür. Doğumla sahip olunan özellikler kişilerin kendi tercihleri değildir. O halde, kişilerin bu özelliklerinden dolayı

belirli toplumsal statülerden yoksun bırakılması, değersizleştirilmesi ya da övülmesi ve ayrıcalıklı kılınması haksızlıktır. Ona göre, çağdaş siyasi ve ahlaki gelişmelerde artık temel ilke, sadece kişinin davranışlarının saygıya değer olduğudur. Dolayısıyla, “insanlar ne olduklarına göre değil, nasıl davrandıklarına, ne yaptıklarına bakılarak saygıya değer bulunacaklardır; iktidar ve otoriteye hak kazanmanın tek yolu, doğuş değil, hak etmedir” (Mill, 1987: 71).

Mill, “Utilitarianism” adlı eserinde, sosyal bir varlık olarak her insanın yerleşik anlayışında, kişinin diğer insanlarla uyumlu yaşaması eğilimi olduğunu ve bunu diğer insanlara hissettirme ihtiyacı duyduğunu söyler. Ona göre, eğer bireyler arasındaki anlayış ve kültür farklılığı gerçek bir paylaşımı imkânsız hale getirirse de, onların kendi iyi niyet ve eğilimlerinin diğer bireylerle çatışmadığını bilmesi oldukça önemlidir (Mill, 1936: 31). Mill, ahlaksal eylemi, hem bireyin hem de toplumun yararına olan eylem olarak görür. O halde birey, diğerlerinin istek ve beklentilerini dikkate alarak onlarla işbirliği içinde olmalıdır. Çünkü kişisel menfaat ve çıkar çatışması olmaksızın, hiç kimse, başkalarını dikkate almadan tüm hayatını geçirmek istemez. Toplumsal hayat, karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma, işbirliği ve yardımlaşmayı gerektirir. İnsan olmanın ve akıllıca hareket etmenin gereği de budur.

Değerlendirme ve Sonuç

Kadın hakları savunucularından biri olan Wollstonecraft, “Kadın Hakları Müdafaası” adlı eserinde, bedensel gücün erkekleri toplumda avantajlı duruma getirdiğini söyler (Wollstonecraft, 2012: 92). Mill'de, toplumdaki ilk iktidar biçiminin bir müzakere, sağduyu veya insanlığın yararına olan bir kavrayış sonucu değil, tamamen mevcut erkek hegemonyasının iktidarı şekillendirmesi sonucu oluştuğunu ve bunun temelinde de zayıfların güçlülere bağımlılığının yattığını düşünür. Her iki düşünür de, toplumsal düzenin oluşumunda erkeklerin güçlü olmasının önemli bir etkisi olduğunu varsayar. Peki, toplumsal düzenin şekillenmesinde kas gücünün etkisi, gerçekten düşünüldüğü kadar var mıdır? Hobbes, bu konuda farklı düşünür. Ona göre, tüm insanlar bedensel ve zihinsel yetenekleri bakımından eşit yaratılmışlardır. Bir kimsenin, bedensel güç bakımından diğer insanlardan üstün olduğu düşünülse dahi, insanların tüm yete-

nekleri göz önünde bulundurulduğunda, aralarında ciddi bir fark olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü zayıf olduğu düşünülen kişi, kendisi gibi zayıf olanlarla güç birliği yaparak rakiplerini yenecek kadar güçlü olur (Hobbes, 2010: 99). Yine de, erkeklerin güçlü olmasının, toplumsal düzenin belirlenmesinde ve kadınların haksızlığa uğratılmasında, en önemli etkenlerden biri olduğu düşünülse bile, zihinsel gelişmenin ve teknolojik ilerlemenin gerçekleştiği günümüz toplumlarında, artık fiziksel gücün çok da etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Adorno'nun dediği gibi, "babalar kuşağının fiziksel gücü azaldıkça iktidarı da aşınıp zararsızlaşır" (Adorno, 2009: 24). O halde, kadınların ezilmesinde, erkeklerin güçlü olmasının etkisi olduğu kadar başka nedenlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Mill, "geleneklerimizde ve kurumlarımızda önerilen değişiklikten ümitli olmamız için iyi nedir? Kadınlar özgür olsaydı insanlık için daha iyi olur muydu? Değilse, neden onların akılları rahatsız edilsin ve kuramsal bir hak adına sosyal bir devrim yapmaya çalışılsın" diye sorar (Mill, 1971: 521). Mill, toplumdaki yerleşik anlayışın değiştirilmesinin ve kadın hakları sorununun çözümünün ne denli zor bir sorun olduğunun farkındadır. Çünkü kadınlar ve diğer sosyal adaletsizlikler konusunda, toplumdaki yerleşik anlayışların oluşmasında etkili olan duyguların tarihsel kökenleri o kadar derinlerdedir ki, bunların sosyal adalet ilkeleriyle çeliştiği ve değiştirilmesinin toplum ve insanlığın yararına olacağı düşünülmesi dahi, neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Kadınların köleleştirilmesi ve diğer adaletsizliklerin giderilmesi için, öncelikle yapılması gereken şey, güç yasasına dayalı zihniyet anlayışının yerine sosyal adalet anlayışını egemen kılacak bir zihniyet değişikliğini gerçekleştirmektir. Bethune şöyle der: Biz insanlar medeniyet olgusunu sürdürebilme gerçeği ile karşı karşıyayız. Eğer aynı dünyada barış içinde birlikte yaşamak ve çalışmak istiyorsak, insan ilişkileri bilimini geliştirmemiz gerekir (Bethune, 2009: 6). Bethune'nin söylediği gibi, Mill'in kaygılarının giderilmesi sadece yasal değişikliklerle gerçekleşebilecek bir şey değil, aynı zamanda insan ilişkilerinin de bu haksızlıkları ve kaygıları giderecek biçimde değişmesiyle mümkündür.

Kadınların haksızlığa uğratılarak köleleştirilmesiyle ilgili olarak Angelina Grimke şunu söyler: "Köle haklarını araştırmam benim kendimi daha iyi anlamama yol açmıştır" (Zoelle, 2000: 9). Çünkü köle dediğimiz insanlar, bizden farklı bir duyguya ya da düşünce yapısına sahip olan in-

sanlar değiller. Erkek ya da kadının bağımlı hale getirilmesi ve köleleştirilmesi tüm insanların onurunu zedeleyen bir durumdur. Eğer geleceğimizi daha iyi oluşturmak istiyorsak, geçmişin yanlışlarından vazgeçmemiz gerekmektedir. “Kadınların kurtuluşunun, yalnızca erkeklerin kadınlar üstündeki egemenliğiyle değil başka iktidar biçimleriyle de mücadeleyi” gerektirir (Ramazanoğlu, 1998: 234). Toplumlardaki yanlış din anlayışıyla ve kökleri derinde olan, kadınlar konusunda baskı aracı haline dönüştürülen, hatta onların zaman zaman hayatlarının son bulmasına vesile olan örf, adet ve geleneklerle de mücadeleyi gerektirir. Belki de daha da önemlisi, yoksullukla ve eğitimsizlikle mücadeleyi gerektirir. Bu mücadelede başarılı olabilmek için sadece belirli bir sınıfın ya da zümrenin çabaları yeterli değildir. Toplumda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve kadın sorununun çözülmesi için, Cady Stanton’un da belirttiği gibi “kadınların ev dışındaki rollerini artırmak gerekir” (Davis, 2008: 112). Çünkü “eğer biz kadını büyük bir ulusun üyesi ve vatandaşı olarak düşünüyorsak, kadın da, diğer tüm vatandaşlar gibi aynı haklara sahip olmalıdır” (Stanton, 2009: 41). Böylece kadın kendi mücadelesini verecek ve erkeklerin sahip olduğu olanaklardan eşit biçimde yararlanmış olacaktır.

Netice itibarıyla, Mill’in kadın hakları savunusunda göstermiş olduğu mücadele, kadınların toplumsal statülere sahip olmada, eğitim hakkını elde etmede ve özellikle kadın sömürsünün dine dayalı olmadığını açıkça ifade etmesi oldukça önemlidir. Ancak, Mill’in kadın hakları konusundaki mücadelesinde farklı bir duruma dikkat çekmeden geçmemek gerek. Burada dikkat çekmek istediğim şey, onun kadınlara karşı duymuş olduğu sevgi ve aşktır. Her ne kadar Mill’in, kendi annesinin adını taşıyan kadınlara ilgisi çeşitli spekülasyonlara yol açmışsa da (Capaldi, 2011: 91) onun, Harriet Taylor’a olan aşkı, kadınlara karşı duygunun akla eşlik etmesinin önemini gösterir niteliktedir. Elbette ki, fikirlerin kaynağı akıldır. Ancak, kadınların tarih boyunca köleleştirilmesinin ve insanların toplu halde yok olmasını sağlayan silahların da üretilmesinin kaynağı aynı akıldır. O halde, sosyal sorunların çözümünde duygu akla eşlik etmelidir. Toplumda adaletin, eşitliğin ve özgürlüğün olabilmesi, karşılıklı tüm vatandaşların hatta insanların bir birlerine değer vermesi ve herkesi kendisi gibi haklara sahip olması gerektiğini içselleştirmesi gerekmektedir. Kadını köleleştiren akıl, duygudan yoksundu. Eşini, kızını, annesini, kız kardeşini ve kız arkadaşını

içtenlikle seven hiçbir erkek onun köleleşmesini istemez. Sevdiklerinin köleleşmesini yanlış bulan birisi, şunu iyi bilmelidir ki, köleleştirilen her insanın da mutlaka bir seveni vardır. Dolayısıyla akıl ve duygu toplumda eşitliği bozmaya, köleleştirmeye ve bağımlı hale getirmeye değil, özgürlüğe ve sosyal adaletin sağlanmasına hizmet etmelidir.

Kaynaklar

- Adorno, T. W. (2009). *Minima moralia* (ev. O. Koçak & A. Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bethune, M. M. (2009). Full Integration: American Newest Challenge. *Women and the Civil Rights Movement 1954-1965* (eds. D. W. Houck & D. E. Dixon). Mississippi: The University Press of Mississippi.
- Capaldi, N. (2011). *John Stuart Mill* (çev. İ. H. Yılmaz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çakır, S. (2010). *19. yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davis, S. (2008). *The Political Thought of Elizabeth Cady Stanton*. New York: New York University Press.
- Hobbes, T. (2010). *Leviathan* (çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* (çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2008). *Alman ideolojisi* (çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Mill, J. S. (1971). *On Liberty, Representative Government, the Subjection of Women*. London: Oxford University Press.
- Mill, J. S. (1936). *Utilitarianism, Liberty and Representative Government*. London: J. M. Dent & Sons.
- Mill, J. S. (1987). *Kadınların Köleleştirilişi* (çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık* (çev. N. Coşkunlar), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mill, J. S. (2009). *Hürriyet Üstüne* (çev. M. O. Dostel). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mitchell, J. (1998). *Kadın ve Eşitlik* (çev. F. Berktay). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Philips, A. (2012). *Demokrasinin Cinsiyeti* (çev. A. Türker). İstanbul: Metis Yayınları.

- Stanton, E.C. (2009). *Amendment XIX Granting Women the Right to Vote*. London: Greenhaven Press.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler* (çev. A. Tüfekçi). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Müdafası* (çev. K. Erol). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Zoelle, D. G. (2000). *Globalizing Concern for Women's Human Rights*. New York: St. Martin's Press.

Özet: Kadının toplumdaki yeri problemi, cinsiyet ayrımına bağlı olarak ortaya çıkan kadınların ezilmesi ve ikincileştirilmesi sorunudur. Cinsiyet ayrımına karşı mücadele veren ve bu problemin giderilmesine yönelik düşünce üreten ideolojilerin başında “feminizm” gelir. Feminizm ile birlikte kadınların toplumdaki durumlarının iyileştirmesine yönelik liberal ve sosyalist düşünürler de çaba göstermişlerdir. John Stuart Mill, yaşadığı dönemde kadın ve erkek arasındaki ilişkileri düzenleyen ve yasal olarak kadını erkeğe bağımlı hale getiren ilkenin yanlış bir ilke olduğunu düşünür. Bu ilke, aynı zamanda insanlığın gelişiminin önündeki en büyük engellerden biridir. Dolayısıyla bu ilkenin yerine, kadın ya da erkeğin, hiçbirinin diğeri üzerinde bir ayrıcalık ya da güç kullanma hakkına sahip olmayacağı, diğersinin de hiçbir yoksunluk hissetmeyeceği, bir mükemmel eşitlik ilkesinin benimsenmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Woman, society, equality, cohabitation, right.

